

Володимир Кіпень,
Донецький Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу

КОМУНІКАЦІЯ З ДОНБАСОМ: думки щодо інформаційної політики

<http://idpo.org.ua/articles/3009-komunikaciya-z-donbasom-dumki-shhodo-informacijno%d1%97-politiki.html>

*"Легко відмежуватись від своїх співгромадян -
значно важче з ними працювати".*

Письменник С.Жадан

На фоні доволі бадьорих заяв нових політиків з обіцянками розв'язання ситуації війни і протистояння на Донбасі потреба в публічному обговоренні принципів політики української держави в цьому напрямі різко зросла. Проблема настільки болюча для всіх, що бачення шляхів виходу не можуть не бути надзвичайно контраверсійними. Від «відрізати і забути» до «боротись до перемоги за нашу землю і наших людей» з масою позицій між ними.

Протилежні настрої в суспільній свідомості – це нормально, хоча б тому що неминуче в таких гострих питаннях. Мати їх на увазі потрібно – політика і політики отримують так зворотній зв'язок. Проте ми маємо визначену офіційно політику української держави щодо Донбасу, закріплену в законах та стратегіях. Донбас – це Україна, жителі Донецької і Луганської областей – це громадяни України. На підконтрольній частині забезпечуються українській порядок, захист людей, їх прав і свобод, розвиток території. Щодо ОРДЛО – це деокупація та реінтеграція. Таким чином, комунікація з жителями Донбасу є невід'ємною складовою офіційної політики відносно Донбасу. Від цього і будемо відштовхуватись в нашому аналізі. Виходимо з того, що Донбас – це українська територія і двостороння комунікація – «влада - люди» і «люди - влада» - запорука не лише успішної регіональної політики держави, а ще й у нашому випадку умова чи шлях вирішення проблеми їх взаємного відчуження та антиукраїнських настроїв. Без подолання цього говорити про український Донбас не прийдеться уже в близькій перспективі.

В рамках нашого підходу під Донбасом будемо розуміти всю територію Донецької і Луганської областей. Відразу відповім на питання, чи прийнятно говорити в одній площині про комунікацію з людьми на двох розділених частинах Донбасу – підконтрольних Україні та тимчасово окупованих територіях. Відповідь - «так», при розумінні наявності і спільних моментів, і принципово різних умов існування.

Спільними для людей з обох сторін лінії розмежування є війна і всі страхи, загрози, біди та обмеження, що з цього факту витікають. А ще – донбаські стереотипи, російськомовність, переважно регіональна ідентичність і спільне минуле з ностальгією про довоєнне життя.

В контексті нашої проблеми особливо важливо, що об'єднує ще обидві частини Донбасу – присутність різних інформаційних впливів – українського і (про)російського. Вкажемо також на масову взаємну міжлюдську комунікацію між обома територіями. Через КПІ щодня сюди і у зворотному напрямку переміщуються десятки тисяч людей у своїх приземлених буденних справах – відвідування родичів, житла, отримання пенсій, соціальних виплат, довідок, навіть дрібні гешефти. Тому інформація про події чи настрої, як і чутки та фейки перетікає тут як у сполучених сосудах.

По обох сторонах є групи людей з різним ставленням до України і т.зв. «республік». По обох сторонах іде інформаційна війна за уми і серця людей. На тимчасово окупованих територіях залишаються прихильники і патріоти України, а на підконтрольній частині Донбасу залишається немало прихильників «руського міра».

При цьому принципово різними є домінуючі цінності та офіційні наративи на розділених частинах Донбасу. Життя мас людей з кожним роком уже п'ятирічного розділення все більше віддаляється одне від одного. Присутність України і відчуття України на ТОТ, якщо об'єктивно оцінювати, неухильно зменшується.

Оцінка тенденцій стану комунікації з Донбасом не може не викликати тривоги. Немало експертів стверджують про провал інформаційно-комунікаційної політики українських державних інституцій та українських ЗМІ на Донбасі. Це стосується обох частин Донбасу. Хоча індикатори, за якими можна бачити наслідки інформаційної політики звичайно різні.

Спочатку подивимось на підконтрольні території, де українські впливи та українські ЗМІ домінуючі. Незаперечним індикатором тут є свіжі результати голосувань населення на позачергових виборах до Верховної ради України 21 липня 2019 р. Донбас різко виділяється з загальної картини голосування по Україні в цілому, де тріумфували партія «Слуга народу» та її представники. На Донбасі ж однозначно проросійські партії забирають подавляючу кількість голосів. В Донецькій області при голосуванні за партійними списками дві опозиційні проросійські партії мають абсолютну більшість – в середньому 51% підтримуючих по всіх округах. В кожному з округів – від Славянська до

Маріуполя – партії, які називають рупором Кремля, отримали від половини до двох третин голосів виборців (див. табл.).

Таблиця. ГОЛОСУВАННЯ ЗА ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Округ- Донецька область	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК"	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ"	РАЗОМ
	%	%	%
45	15.35	49.37	64,72
46	8.19	45.84	54,03
47	4.39	50.76	55,15
48	7.28	41.36	48,64
49	9.87	50.87	60,74
50	11.00	39.05	50,05
51	12.60	45.06	57,66
52	6.33	57.51	63,84
57	21.66	34.31	55,97
58	16.49	34.22	50,71
59	7.87	45.08	52,95
60	7.11	46.90	54,01
Середня	10,68	45,03	51,48

Зроблено за даними ЦВК про результати голосування по Україні за політичні партії.

Не менш виразна картина по виборах мажоритарних кандидатів. В 12-ти наявних нині округах Донецької області перемогли: 4 ставленики «Опозиційної платформи – За життя» (Бойко, Медведчука), 4 з «Опозиційного блоку» (Вілкула), 1 з "Батьківщини" і 3 самовисуванці.

Не погіршимо проти істини, коли зазначимо, що такий результат великою мірою обумовлений станом інформаційної сфери в регіоні. На це систематично звертали увагу організації, що моніторили інформаційний простір чи проводили соціопитування – Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, Інститут масової інформації, Детектор медіа, Фабрика думки «Донбас», Донецький інститут інформації тощо. Мова йшла про підконтрольність місцевих ЗМІ місцевим кланам і олігархам, про розповсюдженість політичної джинси (головним чином проросійської), про уникнення частиною ЗМІ чіткої позиції щодо конфлікту на Донбасі і його винуватців, про неявну легітимізацію журналістами ОРДЛО. [1]

Соціологія також свідчить, що на підконтрольному Донбасі переважають неукраїнські впливи і більшість не підтримує інформаційну політику держави. У дослідженні КМІС (березень 2019 р) питань щодо політики регулювання інформаційної сфери держави бачимо абсолютну перевагу суджень серед населення сходу України критичних щодо заходів інформаційного захисту інтересів України. Чотири з п'яти опитаних (80,4%) сказали, що «заборона російських телеканалів в Україні є помилкою й призводить лише до обмеження прав громадян», а не є необхідним кроком для захисту держави під час війни (9,1%). Ще більше (83%) – що «заборона російських соцмереж є помилкою й

призводить лише до обмеження прав громадян». Тоді як «введення квот на українську мову на радіо та ТБ» підтримують всього 7,6 %, а заперечують доцільність цього 64,9%. [2]

І хоча на підконтрольній території домінує українська інформація, вона по державницькому впливу залишається мало ефективною. Не забезпечує включеність всього населення в український порядок денний, не сформувала лояльності значної частини проживаючих там до України. Так і не дезінфікувала інформаційний простір від російських пропагандистських ідей, подавала і подає донині наративи деморалізуючого та навіть антидержавного характеру, прикриваючись формальною належністю частини джерел інформації до суб'єктів нашого суспільно-політичного чи економічного простору при фактичному ретрансляванні ними інтересів чужої держави.

Тому переосмислення підходів і механізмів інформаційно-комунікаційного діалогу на цьому напрямі навряд чи можна поставити під сумнів.

Ситуація на непідконтрольних територіях з точки зору комунікації України з проживаючим там населенням ще набагато гірша. В описі та висновках щодо цього будемо спиратись на спеціальне дослідження, проведене нами для Міністерства з тимчасово окупованих територій в липні 2019 р *«Особливості комунікації з мешканцями тимчасово окупованих територій (оцінка та пошук нових моделей)»*. [3]

Ключовий висновок з даних дослідження невтішний. Наявна існуюча модель інформаційної політики України щодо населення тимчасово окупованих територій на Донбасі є мало ефективною та не може запобігти віддаленню більшості жителів ОРДЛО від України. За 5 років окупації кількість людей на цих територіях, які позитивно ставляться до України, зменшилась і продовжує зменшуватись. Отже свого функціонального призначення нинішня інформаційна політика не виконує. За достатньо одностайними оцінками і експертів, і ВПО з лінії розмежування, і проінтерв'юваних жителів Донецька наявна модель комунікації з населенням ТОТ програє російській пропагандистській машині та колабораціоністським ЗМІ «ЛНДР».

Головною проблемою поточної інформаційної політики України щодо ТОТ, лінії розмежування та «сірої зони», як підкреслюють більшість учасників дослідження, стає не так обмеженість засобів подачі інформації (інфраструктура, канали комунікації тощо), як зміст контенту, послідовність та узгодженість подачі інформації. Основні переваги інформаційної політики супротивника полягають у масованості (неперервному конвеєрному характері інфопотоку), пропагандистській наступальності, системності (покритті всіх важливих тематичних напрямів) та комплексності (поєднанні всіх видів інфовпливу).

Слабкими сторонами української політики експерти визначили - фрагментарність (розірваність, непостійність інфопотоку), несистемність (непокриття важливих тематичних напрямів), некомплексність (немає поєднання всіх видів впливу) та безадресність інформації, «стріляння по площах».

Незважаючи на домінуючий контроль РФ та «ЛДНР» над інформаційним простором ТОТ та «сірої» зони, запит на інформацію з України і про Україну існує. У більшості випадків мешканці ТОТ вибірково та прагматично ставляться до інформації з/про Україну. Для збільшення рівня довіри та лояльності до цієї інформації рекомендується змінити підходи до формування та розповсюдження контенту від офіційного до неофіційного, але в межах чітко визначених стратегічних державницьких наративів, які відповідають страхам та очікуванням цільових груп. При формуванні інформаційних продуктів слід забезпечити узгодження важливих з точки зору української позиції запитів/очікувань мешканців ТОТ та пропозицій української держави. Реалізація інформаційної політики без врахування інтересів цільових груп буде продовжувати негативні тенденції - від нерозуміння сутності та змісту державної політики України до її повного відторгнення.

Опитані експерти – аналітики, науковці, журналісти, громадські діячі, - дотичні до проблем Донбасу, в більшості вважають, що формувати політику щодо мешканців ТОТ необхідно навколо розуміння, що вони є «громадянами України і треба робити все, щоб повернути їх в Україну та забезпечувати їх права як і всіх громадян» (58%). Ще 35% вважає, що ставлення до мешканців ТОТ необхідно будувати на прагматичній політиці, орієнтованій «на повернення цих територій в майбутньому, а зараз вибірково ставитись до різних груп населення там в залежності від їх ставлення до України». Жоден з експертів не вважає, що ТОТ необхідно відрізати від «вільної частини» України.

Напрацювання нової більш ефективної моделі комунікації з населенням ОРДЛО, як до речі і з громадянами на підконтрольній частині Донбасу, передбачає в першу чергу знаходження точних відповідей на три базові питання. Це - «ХТО має бути об'єктом інформаційного впливу українських інституцій», «ЩО вони мають давати людям за лінією розмежування в інформаційному плані» та «ЯК забезпечити надходження відповідного контенту цільовим групам». Ми запропонували деякі відповіді в якості предмету більш широкого обговорення.

Питання «ХТО» - це визначення різних сегментів (груп) щодо їх принципових політичних орієнтацій та ставлення до України. Така сегментація включає також визначення приблизної величини різних груп та ядра їх ідеології для забезпечення адресного звернення до кожної з перспективних для комунікації і

впливу груп. Отримані нами дані дають можливість сформулювати певну модель соціальних груп, які мешкають на ГОТ. Ймовірний поділ може бути наступним – люди, які займають антиукраїнську позицію складають приблизно від 40 до 50%. Люди, які розглядають варіант повернення в склад України на різних умовах – від 20 до 30%. Решта (30-40%), це люди які не мають чітко визначених позицій і готові підлаштуватись до будь-яких умов і влади.

На думку багатьох учасників дослідження Україні необхідно інформаційно працювати зі всіма групами. Однак найбільш перспективними є такі групи, як «За незалежну Україну», «За Донбас в складі України на особливих правах» та «нейтральні, кому все одно чия влада». Незважаючи на певні цінісно-політичні розбіжності, ключовим є той факт, що перші дві групи орієнтовані на Україну, третя група – може потрапити під вплив, якщо відчує, що для них є кращі перспективи в Україні, аніж в «ЛДНР» чи РФ. Серед груп, у яких є попит на інформацію про Україну, визначено молодь, ті, хто сумнівається в «ДНР», РФ та дезорієнтовані люди, які не можуть чітко визначитись з позицією. Люди, які повністю підтримують Україну самостійно знаходять інформацію. Єдине, що їх хвилює – це чіткі сигнали, що вони не покинуті.

Такі групи, як «За ДНР як незалежну державу» та «За Росію, в складі якої Донбас» не знаходяться серед тих, на кого Україна може мати вплив. Це пов'язано з їх усталеними політичними орієнтаціями і невизнанням України апріорі. Незважаючи на реальне домінування груп, які притримуються антиукраїнських поглядів, існує «мовчазна маса», що не поділяє чи байдужа до їх цінностей. Тому є перспективи для розширення чисельності лояльних до України груп, як з числа тих, хто однозначно підтримує її, так і тих, хто бачить своє майбутнє в Україні, в т.ч. через особливий статус чи налаштованих загалом нейтрально-аполітично.

Питання «Що мають давати українські ЗМІ та інші канали комунікації людям за лінією розмежування в інформаційному плані» - це питання змістовного наповнення українського інформаційного потоку для ГОТ. Це все-таки ключова проблема, розв'язання якої має кілька пластів. Перший стосується адресності контенту для конкретних цільових аудиторій на непідконтрольній території. Друга відноситься до переосмислення тих рис інформаційно-комунікативного потоку, який існує в сьогоденній моделі комунікації і подолання його слабкостей. Третій пласт задач стосується формування і тиражування перспективних з точки зору ефективного впливу на аудиторії сенсів, тем, наративів. Це стане фундаментом оновленої моделі комунікації.

Серед найбільш гострих тем, які хвилюють мешканців ТОТ, є питання припинення вогню, мова, релігія, трактування історії, відносини між Україною та РФ, «нав'язування» непритаманних для Донбасу цінностей та ідей (націоналістична ідеологій, «європейські цінності», перегляд історії та героїв (Велика Вітчизняна Війна, радянський період тощо). Серед тем, які дратують проросійськи налаштоване населення ТОТ, виділяють теми модернізації армії (у контексті використання її проти мешканців ТОТ), успіхи та розвиток України (у контексті російських та «ДНРівських» пропагандистських наративів, які говорять, що Україні залишилось не довго існувати).

Серед затребуваних тем, які потребують групи населення ТОТ орієнтованих на Україну є побутова тематика (в основному щодо вирішення їх особистих проблем, як мешканців ТОТ на території України – отримання пенсій, оформлення документів, надання допомоги тощо), розвиток економіки та політичної сфери, демонстрація турботи держави про людей, які знаходяться під окупацією. Окремо експерти виділяють теми - розвінчання проросійських та російських міфів, визначення чіткого спільного майбутнього України та Донбасу.

Затребуваними є аналітичні та тематичні матеріали, які у простій («неважкій» та «такій, що не тисне на мозок») формі можуть надати актуальну інформацію про ті чи інші процеси та події. Враховуючи запит на «легку інформацію» є потреба у документальних та історичних фільмах, а також розважальному контенті – ток-шоу, гумористичні програми, мультфільми, серіали тощо. Важливим фактором, який може вплинути на сприйняття контенту є зосередженість на проблемах та перспективах ТОТ.

Важливо розуміти також межі та обмеженість можливостей впливу на жителів ТОТ. Все ширше розповсюдженим, на думку опитаних жителів Донецька, у більшості з постійно проживаючих в «ДНР» стає почуття відстороненості або й відчуженості від України і справ в Україні. Це стосується навіть людей, що загалом лояльно ставляться до України, але найбільше серед тих, хто має антиукраїнські погляди. Суперечливими є очікування від України та сприйняття інформації з України жителями за лінією розмежування. Проукраїнські донеччани говорять про позитивні чи скептичні очікування від нової влади в Україні та президента В.Зеленського. Однак росте число тих, хто взагалі нічого хорошого від України не чекає і хотів би, щоб Україна їх полишила та не втручалась в їх життя. Комунікацію з Україною вони для себе виключають.

Питання «Як забезпечити надходження відповідного контенту цільовим групам» - це канали комунікації з жителями непідконтрольних територій.

Ключовими каналами комунікації є соціальні мережі та традиційні ЗМІ. Якщо доступ до соціальних мереж відносно вільний, то доступ до українського радіо та телебачення є дуже обмежений. Для подолання цього пропонується суттєве підсилення передач українських ТБ та радіо каналів на територію за лінією розмежування. В умовах відсутності з боку України контролю над інформаційно-комунікаційною інфраструктурою окупованих територій слід змістити увагу на використання всіх можливостей неформальних каналів передачі інформації – від соціальних мереж до громадських активістів, працівників різноманітних українських закладів та особистого спілкування службовців з мешканцями ТОТ та їх близькими людьми.

Більшість експертів вважають, що дієвим засобом обходу заборон на отримання інформації з України на ТОТ є соціальні мережі. Наступним способом може бути підсилення ТБ та FM сигналу. Третім – використання месенджерів. Така ж загалом думка учасників фокус-груп та опитаних жителів Донецька.

Переважає більшість учасників нашого дослідження переконані в необхідності подачі контенту за лінію розмежування двома мовами – російською та українською. Незважаючи на розбіжності з офіційною мовною політикою України, використання російської мови для комунікацій з тимчасово окупованими територіями є безперечною необхідністю. Основною метою використання російської мови під час комунікування з жителями ТОТ є створення умов для проходження необхідних смислів до адресатів повідомлень саме тією мовою, яка є для них пріоритетною. В умовах збройного конфлікту та потужної російсько-сепаратистської пропаганди все українське викликає відторгнення та несприйняття, тому російськомовний або змішаний (україно-російсько мовний контент) зі стратегічними та керованими наративами повинні забезпечити «містки» до цільових аудиторій. На сьогодні основне завдання – захопити увагу жителів ТОТ та утримувати її. Головне звернути увагу на форму подачі інформації (мова, канали передачі тощо) та зміст повідомлень. Мета - не українізувати жителів ТОТ, а сформувати та збільшувати частку людей, які будуть використовувати український контент для формування власного сприйняття дійсності та включення до їх власного інформаційного простору.

Для збільшення інформаційних впливів варто приділити особливу увагу комунікаціям офіційних осіб, які представляють українську владу на лінії розмежування та на територіях наближених до неї. Саме ці люди є одним із джерел формування сприйняття України. Враховуючи обмеженість традиційних каналів передачі інформації (ТБ, преса, радіо) спілкування з посадовими особами людей, що перетинають КПП є основним для формування ставлення до України.

Немало з рекомендацій щодо переформатування комунікації з жителями ОРДЛО можна віднести і до роботи українських мас-медіа на підконтрольних територіях Донбасу. Загалом переведення триваючих дискусій в оновлену практичну політику щодо Донбасу, яка б забезпечила реальне просування до визначених у Доктрині інформаційної безпеки України та Стратегії інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей цілей саме на часі.

Посилання

1. Інна Юр'єва. Вибори як свято професійної безвідповідальності медіа Донеччини / URL: idpo.org.ua/articles/2819-vibori-yak-svyato-profesijno%97-bezvidpovidalnosti-media-donechchini.html 03.07.2019;
Наталія Зоц. Як нам вдосконалити державну інформаційну політику щодо Донбасу? / URL: idpo.org.ua/articles/2712-yak-nam-vdoskonaliti-derzhavnu-informacijnu-politiku-shhodo-donbasu.html 05.06.2019;
Любов Василик. Про інфоприводи та баланс інформації, або як журналісти легітимізують ОРДЛО URL: idpo.org.ua/analytics/1842-pro-infoprivodi-ta-balans-informaci%97-abo-yak-zhurnalisti-legitimizuyut-ordlo.html 25.03.2018;
Дослідження медіа-ситуації в південних і східних областях України 2017. Інститут масової інформації. URL: imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Media-Poll_w2_8_oblasts_UKR.pdf; Фейки та мова ворожнечі: як висвітлюють Україну в медіа окупованих територій Донбасу (2019). Інститут Масової Інформації. URL: imi.org.ua/articles/feyky-ta-mova-vorozhnechi-ia-k-vysvitliuiut-ukrainu-v-media-okupovanykh-terytoriy-donbasu/?fbclid=IwAR19DKAgDq0rCZ8B11bLPUggrJu-1F-cJwiNf7zOQcjXx4NNF62yLpFuKuU; Особливості свідомості і ідентичності жителів підконтрольної та окупованої територій Донецької області (2018). Фабрика думки Донбас. URL: drive.google.com/file/d/1gWg9Jk5hqZlwsVTCmBUdrY9UxJxlHsv-/view;
Шляхи покращення комунікації з окупованими територіями (2019). Донецький інститут інформації. URL: dii.dn.ua/analytics/147-shlyakhy-pokrashhennya-komunikacii-z-okupovanymy-terytoriyamy-
2. СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ: БЕРЕЗЕНЬ 2019 РОКУ / URL: kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=833&page=7
3. В.П.Кіпень, С.В.Бондаренко. Особливості комунікації з мешканцями тимчасово окупованих територій (оцінка та пошук нових моделей). Аналітичний звіт. ДІСДПА. Вінниця, 2019. 92 с.